

עיצוב איסורי הטלטול

והצריכה בשבת בספרות חז"ל

ד"ר יואל הרצ'מר רזיאל

שיעור 1

איסורי מוקצה בספרות בית שני ובספרות התנאית

ירושלמי, ביצה ד, א

רבי אמר לרבי שמעון בריה: עלה והבא לנו גרוגרות מן העלייה.
אמר ליה: ואינו אסור משום מוקצה?
אמר ליה: ואדיין את לזו?
אין לך אסור משום מוקצה אלא תאנים וענבים בלבד!

שמות טז, 4-29

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה הַנְּנִי מִמַּטִּיר לָכֶם לֶחֶם מִן הַשָּׁמַיִם וַיֵּצֵא הָעֶם וּלְקַטּוּ דָבָר יוֹם בַּיּוֹמוֹ לְמַעַן אֲנַסְנוּ הַיֵּלֶךְ בְּתוֹרַתִי אִם לֹא. וְהָיָה בַּיּוֹם הַשְּׁשִׁי וְהִכִּינוּ אֶת אֲשֶׁר יִבְיָאוּ וְהָיָה מִשְׁנֵה עַל אֲשֶׁר יִלְקְטוּ יוֹם יוֹם...
וַיִּלְקְטוּ אֹתוֹ בַּבֶּקֶר אִישׁ כַּפִּי אֶכְלוֹ וְחֶם הַשֶּׁמֶשׁ וְנָמַס. וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁשִׁי לְקַטּוֹ לֶחֶם מִשְׁנֵה שְׁנֵי הָעֶמֶר לְאַחַד וַיִּבְאוּ כָּל גִּשְׁיָאֵי הָעֵדָה וַיִּגִּדּוּ לְמֹשֶׁה. וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם הוּא אֲשֶׁר דָּבַר ה' שְׁבֹתוֹן שְׁבֹת קִדְשׁ לִיהוָה מִחֹר אֶת אֲשֶׁר תֹּאפּוּ אִפּוֹ וְאֶת אֲשֶׁר תִּבְשְׁלוּ בִשְׁלוּ וְאֶת כָּל הָעֵדָף הַנִּיחֹו לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד הַבֶּקֶר...

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה עַד אָנֹכָה מֵאַנְתֶּם לְשֹׁמֵר מִצְוֹתַי וְתוֹרַתִי. רְאוּ כִּי ה' נָתַן לָכֶם הַשְׁבֹּת עַל כֵּן הוּא נָתַן לָכֶם בַּיּוֹם הַשְּׁשִׁי לֶחֶם יוֹמִים שִׁבּוֹ אִישׁ תַּחְתּוֹ אֵל יֵצֵא אִישׁ מִמְּקוֹמוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי.

ירמיהו יז, 21-22

כֹּה אָמַר ה' הַשְּׁמְרוּ בְּנַפְשׁוֹתֵיכֶם וְאַל תִּשְׂאוּ מִשָּׂא בַּיּוֹם הַשְּׁבֹת וְהִבַּאתֶם בְּשַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלַם. וְלֹא תוֹצִיאוּ מִשָּׂא מִבְּתֵיכֶם בַּיּוֹם הַשְּׁבֹת וְכָל מְלֹאכָה לֹא תַעֲשׂוּ וְקִדְשַׁתֶּם אֶת יוֹם הַשְּׁבֹת כְּאֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶת אֲבוֹתֵיכֶם.

תעתיק של מגילת ברית דמשק, טורים י-יא

אל יאכל איש ביום השבת כי אם המוכן ומן האובד בשדה

ואל יאכל ואל ישתה כי אם היה במחנה

בדרך וירד לרחוץ ישתה על עומדו ואל ישאב אל כל כל[י]...

אל יטול בבית מושבת סלע ועפר...

וכל נפש אדם אשר תפול אל (מים) מקום מים ואל מקור אל יעלה איש בסולם וחבל וכלי

משנה, שבת ג, ו

אין נותנין כלי תחת הנר לקבל בו את השמן
ואם נתנו מבעוד יום מותר.
אין נאותים ממנו, לפי שאינו מן המוכן.
מטלטלין נר חדש אבל לא ישן;
רבי שמעון אומר: כל הנירות מיטלטלין חוץ מן הנר הדלק בשבת.

תוספתא, יו"ט (ביצה) ד, א

האוכל תאנים מערב יום טוב והותיר והעלן לראש הגג לעשותן גרוגרות –
לא יאכל מהן ביום טוב, לפי שאינן מן המוכן.
האוכל ענבים מערב יום טוב והותיר והעלן לראש הגג לעשותן צימוקין –
לא יאכל מהן ביום טוב, לפי שאינן מן המוכן.

תוספתא, שבת יד, ט

מים שנתגלו – מטלטלין אותן, מפני שהן ראויין לבהמה, דברי רבי מאיר.

משנה, שבת יז, ב-ה

נוטל אדם קורנס לפצע בו את האגוזים, וקורדום לחתוך את הדבלה; מגירה, לגרר בה את הגבינה;
מגריפה, לגרוף בה את הגרוגרות... מחט של יד, ליטול בה את הקוץ, ושל סקאים, לפתוח בה את
הדלת...
כל הכלים ניטלין, חוץ מן המסר הגדול ויתד של מחרישה.
כל הכלים ניטלין לצורך ושלא לצורך.
רבי נחמיה אומר: אין ניטלין אלא לצורך.
כל הכלים הניטלין בשבת, שבריהן ניטלין (עמהן), ובלבד שיהיו עושין מעין מלאכה...
רבי יהודה אומר: ובלבד שיהיו עושין מעין מלאכתן...

משנה, ביצה ד, ז

ועוד אמר רבי אליעזר:
עומד אדם על המוקצה ערב שבת בשביעית
ואומר, "מכאן אני אוכל למחר".
וחכמים אומרים: עד שיירשום ויאמר, "מכאן ועד כאן".

שיעור 2

מוקצה בהלכה האמוראית: המהפכה המנטלית

משנה, ביצה ד, ז

ועוד אמר רבי אליעזר:
עומד אדם על המוקצה ערב שבת בשביעית
ואומר, "מכאן אני אוכל למחר".
וחכמים אומרים: עד שיירשום ויאמר, "מכאן ועד כאן".

תוספתא, שבת ג, יט

גזי צמר שבהפתיק – אין מטלטלין אותן;
אם התקינן בעל הבית להיות משתמש בהן – מטלטלין אותן.

ירושלמי, שבת ד, ב

אמר רבי חנינא: עולין היינו עם רבי לחמת גדר
והיה אומר לנו: בחרו לכם חלקי אבנים ואתם מותרין לטלטלן למחר.
רבי זעירא אמר: עד שיקרדם;
חברייא אמרי: עד שישפשף;
ציפוראי אמרי: עד שיחשוב;
רבי יוחנן אמר: עד שיהא עליהן תואר כלי.

בבלי, שבת קכה ע"ב

כי אתא רב דימי אמר רבי זעירי אמר רבי חנינא:
פעם אחת הלך רבי למקום אחד ומצא נדבך של אבנים
ואמר לתלמידיו: צאו וחשבו כדי שנשב עליהן למחר.
ולא הצריכן רבי למעשה.
ורבי יוחנן אמר: הצריכן רבי למעשה.
מאי מעשה אמר להו?
רבי אסי אמר: צאו ושפשפום אמר להו;
ורבי אמי אמר: צאו ולימדום אמר להו.

ירושלמי, שבת ד, ב

מצדתא הוא פריסין והויין משתדפן גו שימשא [=מצודות היו פרוסות והיו נצרבות בשמש].
אתון ושאלו לרב: מהו מטלטלתן? אמר לון: חשבון עליהן מתנינן תוחתי רשיכון ושרי לכון מטלטלתן
[=חשבו עליהן לתתן מתחת ראשיכם ומותר לכם לטלטלן]. רבי זעירה בשם רבי ירמיה: ראשי
כלונסיות שחישב עליהן מאיתמל מותר לטלטלן.

ירושלמי, ביצה א, ו

אמר רבי יעקב בר אחא חנינא קרתחייה בשם רבי הושעיה: דיסיקיא שיש בתוכה מעות – נותן עליה
ככר ומטלטלה, כהדא אנטיכי נפלת על רבי ירמיה בשובתא וחשבון עליה ורימונה [=כאותה אנטיכי
שנפלה על רבי ירמיה בשבת וחשבו עליה והרימונה], לא שהלכה כרבי הושעיה, אלא בגין רבי ירמיה
דלא יסכן.

בבלי, שבת מה ע"א

היה אוכל בתאנים והותיר והעלן לגג לעשות מהם גרוגרות, בענבים והותיר והעלן לגג לעשותן צימוקין
– לא יאכל עד שיזמין. וכן אתה מוצא באפרסקין ובחבושין ובשאר כל מיני פירות...
שכיון שהעלן לגג הסיח את דעתו מהם.

בבלי, פסחים נו ע"ב

מוכן לאדם לא הוי מוכן לכלבים, דכל מידי דחזי לאינש לא מקצה ליה לכלביה/מדעתיה [=שכל דבר
הראוי לאדם אינו מקצה אותו לכלבו/מדעתו]; מוכן לעורבים הוי מוכן לאדם, כל מידי דחזי לאיניש
דעתי עליה [=כל דבר הראוי לאדם, דעתו עליו].

משנה, כלים כה, ט

כל הכלים יורדים לידי טומאתן במחשבה ואינן עולים מידי טומאתן אלא בשינויי מעשה.
המעשה מבטל מיד המעשה ומיד המחשבה; המחשבה אינה מבטלת לא מיד המעשה ולא מיד
המחשבה.

משנה, אהילות ז, ג

המת בבית ובו פתחים הרבה – כולם טמאות.
ניפתח אחד מהם – הוא טמא וכלם טהורים.
חשב להוציאו באחד מהן או בחלון שהיא ארבעה על ארבעה טפחים –
הציל על הפתחים.
בית שמאי אומרים: יחשוב עד שלא ימות;
ובית הלל אומרים: אף משמת.

שיעור 3

מוקצה: איסורי הצריכה והטלטול מקבלים שם

משנה, שביעית ח, ו

תאנים של שביעית אין קוצין אותן במוקצה, אבל קוצה הוא בחורֶבָה. אין דורכין ענבים בגת, אבל דורך הוא בעריבא. ואין עושין זיתים בכד ובקותכא, אבל כותש ומכניס לבודידא.

משנה, תמורה ו, א

כל האסורין על גבי המזבח אוסרין כל שהן: הרובע והנרבע והמוקצה והנעבד והאתנן והמחיר והכלאים והטריפה ויוצא דופן. אי זה הוא המוקצה? המוקצה לעבודה זרה, הוא אסור ומה שעליו מותר. ואי זה הנעבד? כל שעובדין אותו, הוא ומה שעליו אסור; זה וזה מותרין באכילה.

ירושלמי, ביצה ד, א

ר' יעקב בר אחא בשם ר' יסא מוקצה שיבש אסור ליגע בו.

ירושלמי, ביצה א, ב

קערה שחקקה קוף מהו? רבי יוסה בירבי בון אמר: איתפלגון רבי זעורה ורב המנונא – חד אמר: אסור וחרנה אמר: מותר. מאן דאמר אסור – נעשה כמוקצה שיבש ולא ידע בו; מאן דאמר מותר – נעשה כטבל שתיקנו שוגג.

ירושלמי, ביצה ד, א

רבי אמר לרבי שמעון בריה: עלה והבא לנו גרוגרות מן העלייה! אמר ליה: ואינו אסור משום מוקצה? אמר ליה: ואדיין את לזו? אין לך אסור משום מוקצה אלא תאנים וענבים בלבד!

תוספתא, עבודה זרה ב, א

לוקחין מהן בהמה לקרבן ואינו חושש משום רובע, משום נרבע, משום מוקצה, משום נעבד.

בבלי, ביצה ו ע"א

איתמר: אפרוח שנולד ביום טוב – רב אמר: אסור ושמואל ואיתימא רבי יוחנן אמר: מותר. רב אמר אסור – מוקצה הוא; ושמואל ואיתימא רבי יוחנן אמר מותר – הואיל ומתיר עצמו בשחיטה.

בבלי, פסחים ג ע"ב

כל היכא דנפישין מיילי – משתעי בלשון קצרה.

ירושלמי שבת ג, ו

אמר רבי יוחנן: אין לך דבר שהוא בעינו ואינו בהכנו אלא דבר אחד בלבד. התיב רבי לעזר: הרי שמן בנר... התיב ריש לקיש: הרי חטין בזריעה... התיבון: הרי בצים לאפרוחים...

בבלי שבת מה ע"א

בעא מיניה רבי שמעון בן לקיש מרבי יוחנן: חטים שזרען בקרקע ובצים שתחת תרנגולת מהו?
...
אמר ליה: אין מוקצה לרבי שמעון אלא שמן שבנר בשעה שהוא דולק, הואיל והוקצה למצותו והוקצה לאיסורו.

בבלי, ביצה ל ע"א

תני רבי חייא קמיה דרבי יוחנן: אין נוטלין עצים מן הסוכה אלא/ולא מן הסמוך לסוכה ורבי שמעון מתיר... ולרבי שמעון דמתיר, הא קא סתר אוהלא [=הרי סותר אוהל]?!
אמר רב נחמן בר יצחק: הכא בסכה נופלת עסקינן ורבי שמעון לטעמיה, דלית ליה מוקצה.

בבלי, שבת מד ע"א

תנו רבנן: מטלטלין נר חדש אבל לא ישן, דברי רבי יהודה;
רבי מאיר אומר: כל הנרות מטלטלין חוץ מן הנר שהדליקו בו באותה שבת;
רבי שמעון אומר: כל הנרות מטלטלין חוץ מן הנר הדולק בשבת, כבה מותר לטלטלו.

ירושלמי שבת ג, ו

רבי לעזר בר חנינה: מעשה היה וטילטלו פומט מתחת הנר בשבת.
...כן אגן קיימין כרבי יודה, דרבי יודה דו אמר: נר מאוס, פמוט אינו מאוס.

בבלי שבת מד ע"א

אמר רבי זירא: פמוט שהדליקו עליו
לדברי המתיר אוסר, לדברי האוסר מתיר.
למימרא דרבי יהודה, מוקצה מחמת מיאוס אית ליה, מוקצה מחמת איסור לית ליה?

שיעור 4 המחלוקת הגדולה על מוקצה בתלמוד הבבלי

משנה, ביצה ד, א

מתחילים בערימות התבן אבל לא בעצים שבמוקצה.

בבלי, ביצה ל ע"א

"מתחילין בערמת התבן"

אמר רב כהנא: זאת אומרת, מתחילין באוצר כתחלה.

מני? רבי שמעון היא דלית ליה מוקצה.

אימא סופא: "אבל לא בעצים שבמוקצה" – אתאן לרבי יהודה,

רישא רבי שמעון וסופא רבי יהודה?

כולה רבי שמעון היא וסופא בארזי ואשחי,

דמוקצה מחמת חסרון כיס אפלו רבי שמעון מודה.

משנה ביצה ד, ב

אין נוטלין עצים מן הסוכה אלא מן הסמוך לה

תוספתא יו"ט (ביצה) ג, ט

אין נוטלין עצים מן הסכה

בבלי ביצה ל ע"ב

אין נוטלין עצים מן הסוכה אלא/ולא מן הסמוך לסוכה ורבי שמעון מתיר

משנה, שבת ג, ו

אין נותנין כלי תחת הנר לקבל בו את השמן. ואם נתנו מבעוד יום – מותר.

אין נאותין ממנו, לפי שאינו מן המוכן.

בבלי, שבת מד ע"א

"ואין נאותין" תנו רבנן: מותר שמן שבנר ושבקערה אסור ורבי שמעון מתיר.

ירושלמי, ביצה ה, א

[תני] נר שכבה מצילין את שמנו. אמר רבי יעקב בר אחא: דרבי שמעון היא, דרבי שמעון אמר, "כבה, מותר לטלטלו"

בבלי, שבת מה ע"א

בעא רבי שמעון ברבי מרבי: פצעילי תמרה, לרבי שמעון מהו?
אמר ליה: אין מוקצה לרבי שמעון אלא גרוגרות וצימוקין בלבד.

ירושלמי, ביצה ד, א

רבי יעקב בר אחא בשם רבי יסא: מוקצה שיבש, אסור ליגע בו.
רבי אמר לרבי שמעון בריה: עלה והבא לנו גרוגרות מן העלייה!
אמר ליה: ואינו אסור משום מוקצה?
אמר ליה: ואדיין את לזו?
אין לך אסור משום מוקצה אלא תאנים וענבים בלבד!
אמר רבי שמואל בר סוסרטיי: מפני שהן מסריחות בנתיים.
רבי זעורא בעא קומי רבי יסא, לא מסתברא באילין פיצולייא הוה עובדא [=באותן מפוצלות היה המעשה]?
?

משנה, שבת כד, ד

מחתכים את הדילועים לפני הבהמה ואת הנבילה לפני הכלבים.
רבי יהודה אומר: אם לא היתה נבילה מערב שבת אסורה, לפי שאינה מן המוכן.

בבלי, שבת קנו ע"ב - קנו ע"א

איתמר אמר עולא: הלכה כרבי יהודה. ואף רב סבר הלכה כרבי יהודה, מהני כריכי דזוגי דרב אסר
ושמואל שרי. ואף לוי סבר הלכה כרבי יהודה, כי האי דלוי... ושמואל אמר: הלכה כרבי שמעון. ואף
זעירי סבר הלכה כרבי שמעון, דתנן... תרגומה זעירי... ואף/וכן רבי יוחנן סבר הלכה כרבי שמעון.
ומי אמר רבי יוחנן הכי?... פליגי בה רב אחא ורבינא חד אמר: בכול השבת הלכה כרבי שמעון, לבר
ממוקצה מחמת מיאוס. [ומאי ניהו? נר ישן]. וחד אמר: במוקצה מחמת מיאוס נמי הלכה כרבי שמעון, לבר
לבר ממוקצה מחמת איסור. [ומאי ניהו? נר שהדליקו בו באותה שבת]. [אבל מוקצה מחמת חסרון
כיס אפילו רבי שמעון מודה, דתנן כל הכלים ניטלין בשבת חוץ ממסר הגדול ויתד של מחרישה].